

Kapitel 1

Fra bondesprog til lingua franca

Fig. 4 Imperium. Imperium Romanum på kejser Trajans tid (98-117 e. Kr.)

En dialekt i Latium

Sproget latin begyndte som en lokal dialekt blandt bønderne i landskabet *Latium* for snart 3.000 år siden. Latium ligger midt i Italien, og den beliggenhed blev afgørende for sprogets udvikling og betydning.

Roms grundlæggelse

Ifølge romernes egne sagn blev Latiums senere hovedstad Rom grundlagt den 21. april år 753 f.Kr. af tvillingerne *Romulus* og *Remus*. Den onde Amulius havde afsat sin broder Numitor fra kongemagten og dræbt hans sønner. For at undgå hævn fra kommende mandlige slægtninge havde han tillige tvunget hans datter Rea Silvia til et liv i cølibat som præstinde for gudinden Vesta.

Livet som vestalinde kunne dog ikke forhindre, at Rea Silvia fik besøg af krigsguden Mars, og 9 måneder senere fødte hun et tvillingepar.

Da Amulius opdagede dette, satte han de nyfødte tvillinger ud i floden Tiberen i håb om, at de ville drukne, men Mars' hellige dyr, en ulvinde, kom forbi for at slukke sin tørst. Ulvinden ammede tvillingerne og blev derved deres red-

ning. Da drengene blev voksne, hævnedes de sig på Amulius og grundlagde derpå Rom i et område med syv høje.

Fig. 5. Romersk didrachme af sølv fra o. 266 f. Kr.; forside med Hercules, bagside med Romulus, Remus og ulvinden.

Bag sagnet ligger den kendsgerning, at nogle bønder i Latium dannede et landsbysamfund på *Palatin*, en af Roms syv høje, omkring midten af det 8. årh. f.Kr. Vores arkæologer har fundet stolpehuller af deres hytter, ligesom man har fundet deres gravplads i den sump nedenfor Palatin, der siden blev drænet for at blive Roms pragt-torv, *Forum Romanum*.

Centrum i et verdensrige

I de følgende århundreder voksede Rom fra at være en by blandt flere i Latium til at blive centrum for et verdensrige. Et kulturhistorisk vendepunkt indtraf ved midten af det 2. årh. f.Kr., da Rom undertvang Grækenland og derved fik tæt kontakt til grækerne. Allerede tidligere havde romerne været i forbindelse med grækerne i Sydditalien og på Sicilien, men det var først nu, græsk kultur for alvor holdt sit indtog i Rom.

Fig. 6. Augustus som imperator, feltherre. Statuen er udført i marmor i 1. årh. e. Kr. Den kaldes Prima Porta statuen efter dens fundsted. Musei Vaticani, Roma.

Under kejser Augustus, Roms ubestridte og dygtige leder fra 31 f.Kr. til sin død i 14 e.Kr., opnåede Rom en hidtil ukendt fred og velstand. Romerriget, *Imperium Romanum*, var omgivet af naturlige grænser. Mod nord strakte det sig til egnene ved floden Rhinen. Gallien, Spanien og Nordafrika var romerske provinser. Ægypten og

Syrien inkl. Israel var nye provinser. Også Lilleasien og Balkan op til egnene langs floden Donau indgik i *Imperium Romanum*.

Efter Augustus tilføjedes enkelte nye områder. England blev således romersk område under kejser Claudius (41-54 e.Kr.). Sin største udbredelse havde Romerriget under kejser Trajan (98-117 e.Kr.).

De romanske sprog

Hvad der begyndte som en dialekt blandt bønderne i Latium, blev nu fællessproget i størstedelen af Vest-europa. I de områder, der i dag er blevet til Frankrig, Spanien, Portugal, det sydlige Schweiz og Rumænien, fortrængte det latinske sprog med tiden de oprindelige sprog. Ved oldtidens slutning blev latin "mor" til de nuværende romanske sprog: italiensk, fransk, spansk, portugisisk og rumænsk, som også kaldes nylatinske sprog, da de alle stammer fra latin.

Forholdet mellem latin og græsk

I den østlige del af *Imperium Romanum* fortsatte man imidlertid med at anvende græsk, som var fællessproget siden Alexander den Stores erobringer af Nærorienten i årene 334-323 f.Kr.

Både på grund af dette forhold og på grund af den græske kulturs overlegenhed lærte mange romere sig græsk, og med tiden blev talrige græske ord og begreber optaget i det latinske sprog.

Senantikken

Imperium Romanum havde sin storhedstid fra kejser Augustus og frem til kejser Markus Aurelius, der døde i 180 e.Kr. Indre opløsning og ydre fjender fik riget til at vakle i det 3. og 4. årh. e.Kr. De vanskelige forhold førte i 395 e.Kr. til en deling af Romerriget i *Det Østromerske Rige* og *Det Vestromerske Rige*, og denne deling fulgte i det store hele den sproglige opdeling med græsk i øst og latin i vest.

Det Vestromerske Riges definitive ophør sættes til 476 e.Kr., da den sidste romerske kejser, Romulus Augustulus, blev afsat af en oprørs officer af germansk oprindelse ved navn Odoaker.

Middelalderen ca. 500-1400

Nu begynder den historiske periode, vi kalder *middelalderen*, da den ligger mellem oldtid og nyere tid. Betegnelsen middelalder er dog ikke alene en tidsmæssig bestemmelse, men også en kulturel og religiøs. Det middelalderlige Europa er et kristent Europa.

Derfor sættes middelalderens begyndelse i Sydeuropa til omkring 500, medens middelalderen først begynder i Danmark efter afslutningen af vikingetiden omkring 1050.

Efter Romerrigets storhedstid havde talrige angreb fra de barbarer, der boede langs rigets grænser, isoleret de tidligere romerske provinser fra Rom. Af den grund udviklede det latinske sprog sig forskelligt fra sted til sted, og det er i disse århundreder, at de romanske sprog dannes af latin.

Men ikke mindst på grund af den frankiske konge *Karl den Store*, der blev kronet til romersk kejser i 800 e.Kr., fortsatte latin som det lærde fællessprog i hele Vesteuropa. Karl den Store havde et ønske om at genetablere Imperium Romanum, og til det formål havde han brug for et velfungerende skriftsprog. Latinen blev derfor middelalderens fællessprog, både i kirkelig og verdslig sammenhæng.

Latin var nu det internationale sprog i Vesteuropa, det gælder også i middelalderens Danmark, hvorfor en stor del af vor egen middelalderlige litteratur er affattet på latin. Således er storværket om Danmarks ældste historie, *Saxo Gesta Danorum* (*Danernes bedrifter*), skrevet på latin omkring 1200 e.Kr.

Renæssancen 1400-1600

I renæssancen fastholdt latin sin stilling som Europas lærde sprog. Latin var ikke bundet til en bestemt stat, men fungerede som et politisk og kulturelt neutralt sprog; latin var blevet et *lingua franca*, et åbent sprog.

Stillingen som lærdommens fællessprog aftog i de følgende århundreder, efterhånden som litteraturen på nationalsprogene voksede. Fransk og engelsk blev vigtige europæiske sprog i oplysningstiden (1750-1800), en stilling, de måtte dele med tysk i det efterfølgende århundrede. Først

efter Anden Verdenskrig (1939-45) har engelsk indtaget pladsen som det førende internationale sprog.

Latin og græsk i dag

Det latinske sprog har præget alle de europæiske sprog. Derfor er størstedelen af det internationale ordforråd af græsk og latinsk oprindelse.

Latinske ord bruges især inden for de praktiske og juridiske områder af tilværelsen, medens græsk giver os næsten alle de ord, der anvendes inden for videnskaberne. Således er ord som *villa*, *akvarium*, *jura* og *station* af latinsk oprindelse, medens *matematik*, *fysik*, *filosofi* og *teologi* er græske ord. Også nye internationale ord dannes fortsat af græske og latinske ord; det gælder så forskellige ord som *fotografi*, *telefon* og *television*.

Fig. 7. Botanikkens fagsprog er latin med græske elementer. *Dactylorhiza maculata* betyder plettet (*maculata*) fingerformet (*dactylo*) rod (*riza*). Botanisk Have, København.

Hvad der begyndte som en lokal dialekt blandt bønder i Latium for snart 3000 år siden, er i dag blevet en integreret del af alle kultursprog. Kendskab til latin og græsk er derfor en nøgle, der åbner for det, der er fælles for de moderne sprog.

Kan man læse græsk og latin, kan man gå direkte til vor kulturs kilder, hvad enten det drejer sig om græsk og romersk litteratur, filosofi og videnskab, kristendommens ældste tekster eller vor egen historie i middelalder og renæssance.

Villa Claudiae

Sicilia insula est. Italia paeninsula magna est. Campania in Italia sita est. Sicilia et Campania terrae fecundae sunt. Campania multas villas habet.

- 5 Viae bonae Romam et Campaniam uniunt. Feminae peregrinae in Campaniam saepe veniunt. In Campania villas magnas et pulchras vident. Claudia domina villae rusticae est. Villa Claudiae prope Nuceriam sita est.

Ante villam Claudiae viam latam videmus; post villam piscina bona et vinea fecunda sunt. Aqua piscinae frigida est.

- 10 Claudia familiam bonam habet. Sophia et Hilda sunt ancillae Claudiae. Hilda in Thyra nata est. Sophia est ancilla Graeca. Hilda curiosa est, et Sophia scientiam magnam habet. Sophia propter scientiam linguae Graecae ancilla pretiosa est.

Claudia tunica longa vestita est. Ancillas tunicis parvis vestitas videmus. Feminae prope telam sedent. Lana alba in corbula iacet. Claudia et ancillae lanam novam nent.

- 15 Ab hora tertia ad horam sextam industria feminarum magna est. In Campania horae meridianae calidae sunt. Hora sexta aut septima ad cenam destinata est. Hora septima domina et ancillae circum mensam marmoream iacent.

Dagens grammatik:

Substantiver efter 1. deklination § 13.

Adjektiver efter 1. deklination §§ 13 og 29.

Verbet *sum* i præsens indikativ § 106.

Verber efter 2. og 4. konjugation i præsens indikativ §§ 66 & 81.

Gloser til kapitel 1:

villa, f 1, landsted, gård; se § 13

Claudia, f 1, romersk kvindenavn

Sicilia, f 1, navn på en stor ø syd for Italien

insula, f 1, en ø

est, se verbet *sum* § 106

Italia, f 1, Italien

paen-insula, f 1, halvø

magnus, adj, stor; adjektiver anføres i nominativ singularis maskulinum; deres form i femininum findes i §§ 13 og 29

Campania, f 1, navn på et landskab midt i Italien

in, præp med enten akkusativ eller ablativ; med akkusativ betegnes en bevægelse til eller ind i noget, med ablativ en forbliven i eller på noget

situs, adj, beliggende

et, konj, og

terra, f 1, land, landskab

fecundus, adj, frugtbar

multus, adj, megen; pl, mange

habeo, 2, har

via, f 1, vej

bonus, adj, god

Roma, f 1, byen Rom

unio, 4, forener, forbinder; se § 81

femina, f 1, kvinde

peregrinus, adj, fremmed

saepe, adv, ofte

venio, 4, kommer; se § 81

pulcher -chra -chrum, adj, smuk

video, 2, ser; se § 66

domina, f 1, husfrue

rusticus, adj, landlig, bonde-
prope, præp m akk, nær
Nuceria, f 1, navn på en mindre by i Campanien

ante, præp m akk, foran
latus, adj, bred
post, præp m akk, bag, efter
piscina, f 1, fiskedam, bassin
vinea, f 1, vinmark
aqua, f 1, vand
frigidus, adj, kold

familia, f 1, husstand; til en romersk *familia* hører også husets slaver

Sophia, f 1, Σοφία, græsk navn, der betyder *visdom*

Hilda, f 1, nordisk kvindenavn, der betyder *krig*

ancilla, f 1, slavinde

Thya, f 1, Thy, en landsdel mellem Limfjorden og Vesterhavet

natus, adj, født

Graecus, adj, græsk

curiosus, adj, nysgerrig

scientia, f 1, viden, kendskab

propter, præp m akk, på grund af

lingua, f 1, tunge, sprog

pretiosus, adj, kostbar

tunica, f 1, en romersk klædning, vævet ud i et stykke, en tunika

longus, adj, lang

vestitus, ppP (perfektum participium passiv = kort tillægsform af *vestio*, 4, iklæder), iklædt; perfektum participium passiv fungerer som et adjektiv og bøjes efter § 29

parvus, adj, lille, kort

tela, f 1, en væv

sedeo, 2, sidder

lana, f 1, uld

albus, adj, hvid

corbula, f 1, kurv

iaceo, 2, ligger

novus, adj, ny

neo, 2, spinder

ab eller **a**, præp m abl, fra

hora, f 1, time

tertius, adj, den tredje

ad, præp m akk, til, ved

sextus, adj, den sjette

industria, f 1, flid

meridianus, adj, middags-

calidus, adj, varm

aut, konj, eller

septimus, adj, syvende

cena, f 1, måltid

destinatus, ppP (af *destino*, 1, fastsætter) fastsat, bestemt

circum, præp m akk, omkring

mensa, f 1, bord

marmoreus, adj, marmor-

Grundlæggende grammatiske begreber

Morfologi

Morfologi er et græsk ord, der betyder formlære. Morfologien beskriver ordenes art og form. Morfologien opererer med følgende ordklasser:

1. substantiver (navneord)
2. adjektiver (tillægsord)
3. numeralier (talord)
4. pronominer (stedord)
5. verber (udsagnsord)
6. adverbier (biord)
7. præpositioner (forholdsord)
8. konjunktioner (bindeord)
9. interjektioner (udråbsord)

Syntaks

Syntaks er ligeledes et græsk ord og betyder sammensætning. Syntaksen beskriver, hvorledes ordene indgår i meningsfulde sammenhænge. Syntaksen opererer med sætningsled. Af praktiske grunde har man nogle symboler for sætningsleddene.

Forslag til analyse af en finit sætning

En sætning består af mindst ét verballed (udsagnsled) og ét subjekt (grundled); forbindelsen af verballed og subjekt kaldes en *nexus*. Verballeddet kan indeholde sit subjekt, der da siges at være implicit.

Ved analysen af en sætning kan det anbefales at finde leddene og deres bestemmelser i følgende rækkefølge:

1. Verballed i finit form (udsagnsled i personbøjet form) =	○
2. Subjekt i nominativ (grundled i nævnafald) =	×
3. Subjektsprædikat i nominativ (omsagnsled til grundled) =	⊗
4. Objekt i akkusativ (genstandsled) =	△
5. Objektsprædikat i akkusativ (omsagnsled til genstandsled) =	⊕
6. Dativobjekt (hensynsled) =	□

Til ovennævnte led findes en række bestemmelser. Sådanne bestemmelser kan stå i akkusativ, genitiv eller ablativ. Lægger et ord sig til et verbum, siges det at stå *adverbielt*, til et substantiv, siges det at stå *attributivt*.

7. Vigtige bestemmelser er *præpositionsforbindelser* (f.eks. *til byen, på gården*). De står på latin i enten akkusativ eller ablativ. Med akkusativ betegnes ofte en retning hen mod noget (f.eks. *til byen*), med ablativ en forbliven i eller fjernelse fra noget (f.eks. *på gården, fra bjerget*).
8. Ablativ anvendes undertiden uden præposition enten *instrumentalt* (om midler og redskaber), *lokativisk* (om sted og tidspunkt) eller *separativt* (om fjernelse). Ved oversættelse til dansk må vi supplere med en præposition, f.eks. *med, ved* (ved instrumental ablativ), *på, i* (ved lokativisk ablativ) og *fra* (ved separativ ablativ).

Øvelse i sætningsled

Giv en analyse af følgende sætninger:

1. Hilda er en slavinde. (Hilda ancilla est.)
2. Hilda er Claudias slavinde. (Hilda ancilla Claudia est.)
3. Claudia ser Hilda og Sophia. (Claudia Hildam et Sophiam videt.)
4. Claudia kalder Sophia en god slavinde. (Claudia Sophiam ancillam bonam vocat.)
5. Claudia giver Hilda ny uld. (Claudia Hildae lanam novam dat.)
6. Slavinderne kommer til gården. (Ancillae ad villam veniunt.)
7. De fremmede kvinder ser en smuk gård. (Feminae peregrinae villam pulchram vident.)
8. Hilda giver de fremmede kvinder koldt vand. (Hilda feminis peregrinis aquam frigidam dat.)
9. Kvinderne sidder glade i gårdens skygge. (Feminae in umbra villae laetae sedent.)
10. Claudia glæder kvinderne med et godt måltid. (Claudia feminas cena bona laetificat.)
11. Susanna er en kendt kvinde på hele Sicilien. (Susanna tota Sicilia femina nota est.)
12. Slavinderne kommer fra Nuceria. (Ancillae Nuceria veniunt.)